

ВАЛЕРІАН
ПОЛІЩУК

ЧЕРВОНИЙ
ПОТОК
РОМАН

АВАНГАРД
№181926

ВАЛЕРІЯН ПОЛІЩУК

ЧЕРВОНИЙ ПОТОК

РОМАН

1924—1925

АВАНГАРД

ХАРКІВ

1 9 2 6

Обкладинка роботи
Художника В. Єрмілова

Полтава, 1-ша Раддрукарня „Більшовик Полтавщини“
Ч. 702/1347 Окрліт Ч. 242/236 1500 прим.

ЧЕРВОНІЙ ПОТОК

РОМАН

I

Кров червона і тяжка,
Ти підіймаєш буруни в в течії рас,
Ти пропливаєш тугою ласкою
По безмежних просторах синявих жилок.
Твого неспинного току
Ніколи не зупиняє людство.
Молозивом гарячим червоно ллються
Хемичні сили
У зернятах невидимих твоїх.
Ти ставиш віхи
Поміж народами говірок,
Але й сама ті віхи трощиш,
Переплигуючи любовним валом
Через кам'яні межі
Людських забобонів.
Ламаєш крицеві палі грянниць
Ненависті сусідніх націй—
І кров таки одна тече,
Щоб червінню пролляться
У біїці з демонами лютими стіхій.
І падає в покорі
Плодіння сила ниць

Перед твоїм скаженим бігом:
Тобі нема гряниць —
Ти вся побіда.

Завзята кров біжить налившися енергією сонця,
Перетопляється любов'ю у нових шарах,
В нових напластуннях людського бадилля,
Що вже ідуть, що прийдуть, що грядуть.
Одвічна енергія передається сполом,
Мов у паничних юрбах, страх,
Забіра голову розумну в руки
І киди її так потужно, й гірко
Що та дзвенить,
А кров фонтанами вдаряє в стінки,
Потоки пробігають в електромить жилками,
Летять в атаку зо всіх кінців на серце, —
А воно ще дужче б'є,
Женучи кровобіг,
Ще дужче любить
Запеклими устами,
Шукає милих губ...
А кров гремить,
То в перебоях затихає,
Щоб кинути пекучу пристрасть
В тіла двох полюсів
Людського роду, вічного од сполу.
І задзвенить любов
Солодким, гострим болем
У всіх клітинах тіла і чуття.
Там перехлюпується насінньова повінь,

Облита тугою задушних слів, —
В новій тут комбінації
Перетопляється та ж кров одвічна,
Та сама нитка невмируща плазми, —
Від нині для нових віків.

Але ось кров проллялася на злочин —
І вже сумління злякане задихано втікає,
Уже хапається за голову насильник, —
І невидимо на його руках
Десь проступає кров та людська.
Росплавленим до-біла чавуном
Обварює смердюче серце,
Яріє і шипить горілим мясом,
А потім сплав охолодає
І затискає обручами вугіль пороженчі,
Зачавлює сумління, як життя,
Та геть розносить спокій од злочинця.
Тікати нікуди од себе,
Од крові, що тяжить на серці, —
Вгамує тільки смерть...

Та ось засмаглі болі класи
За себе піднялись революційним фугасом.
Нехай тепер тірани
Бідну кров пролляють, —
Тоді задибиться та сама кров, як лють,
Тіранів стисне металевим пресом,
Протуберанцями ярих повстань

Спалахне у віках на пам'ять людству,
Звитяжними фонтанами вона
В блакитне небо кине гасло —
І прапори комун
Червоні устають.
Париж передає ту кров на прапорах
На північ до братів
Далеких,
Як пам'ятку про негасимий гнів.
І в мавзолеї Леніна
Нагадує нам прапор вічно,
Що кров проляту треба захистить.
Ця кров борців —
То кисень революцій,
Ця кров борців —
То нафта у вогонь,
Що бризкає у тирсу пролетарства,
Щоб вибухав на всесвіт
Палаючий ціклон.
Борня сильніше сходить
Од крові з схудлих боків,
Любов яркіш міняє тембри:
Ненависті тиранам — братерства для братів.
І вже ось червінь диктатури Жовтня
Загравою кривавою зі Сходу закликає
Іти усім на бій,
Іти усім за кров.

Іти за кров, що там десь в капілярах
На два загони розбилась для борні.

З мікробами отрути, смерті й гнилі
Розсічений природи добір
Піднімає схватку.
Там фагоцити чують, як ненависть зріє,
Червоні тільця сили надають, —
І вже пропасниця стрясає тілом —
Іде запеклий бій
У крові за життя.
Людина струпами кошмарів
Підводиться несамовита з ліжка:
Не знає, де рятунку ждять.
А кров — та не вгаває:
Разить і кохів і баціл,
І спірохетів племена плодючі.
Невидима в нутрі мікронних дрібочок
Звитяжить кров і падає й лягає...
Який зіпає жах
І разом радість
Людському мозку їм допомогти!
Нехай цвіте, нехай пашіє кровью
Великий людський рід
До безвісті мети!

II

Біла клініка — в покоях теж біло:
 Чисто, аж синій одсвіт по кутках...
 Анатомична кімната.
 На столах беги трупів...
 Були колись люде, чуття були.
 Пристрасті вирували,
 Любили, жили, страждали...
 Маленький трупик:
 Ще не росцвіла дитина.
 Які можливості цей лобик затаїв?
 Закам'яніла усмішка
 В забресклому ротикові —
 Синьо-біле тіло, як хрящ.
 Сукровиця по жолобку стікає,
 Таз мідяним дзвоном одзивається на краплі.
 Тихо.
 Роскрились двері,
 І гурт забуркотів по підлозі:
 В білих халатиках
 Хлопці, дівчата...
 Де-хто вузлика ховає в руках.
 Га-ла-ла, га-ла-ла, — і стихли:
 Тут ніяково розмовлять одразу.
 Поволі шириться байдужий гомін.
 Ось чорноока дівчина

З опуклими грудьми,
 Що мов вітрило надимають біле,
 Зупинилась нерухомо.
 Потім пішла: рвучкі й рішучі рухи.
 Це комуністка Ноемі Вольгемут.
 Боролась, билась, страждала.
 Тепер в науку кроки оддають.
 Стекли бурхливі дні і роки —
 І вже нові чуття й бажання
 Здимають щиру повинь-грудь.
 Ноемі Вольгемут — єврейка.
 Тому ярка і гостра рухами та ділом,
 Так само й гостра почуттям.
 Колись польотів не зборала
 Смертельна загроза тілу,
 Тепер тим більше не зупинить
 Сентиментально-тоскний страх.
 Але в очах проте
 Роскрилася тривога.
 Труснула стриженим запашним ореолом,
 Темний волос бризнув чорним промінням.
 Взялася опліч за подругу Ліду
 І коло професора стала,
 Немов Діана в туніку убрана.
 Струнка постать: ногу чуть назад,
 Щоб легко пальцями торкалась
 І підсвідомо креслила стегно, —
 Хоч і не вчилася античних жестів.
 Її поката шия од плечей
 Аж заспівала вигнутим кордоном,
 Під шапку кучерів встромила швидкій біг.

Труснула перемогою й відкритим чолом —
І чорні іскри в білім полі ока
Сипнули токи навкруги:
„Привіт товаришам!“
Поправила зачіску з тилу,
Підкинувши двома долонями
Свій одуванчиковий пух,
Щоб білі, гарні руки
І пальці пелюстками
Зачербенули тьмави агатової піни.
А локті свіжі — до гори,
Аж видно теплі, спорзні пахи.
Затихомирились студенти.
І вже загострюють рожеві вуха слух,
Мов черепашки дві
З морського узбережжя...
— Юначе, пам'ятай,
Не вбережешся, покохаєш:
Зачоти підуть шкереберть!
А Ліда Петриченко —
Та біла, мов Ізольда,
Аж коси мідні тихо сяють
До блекоти ясних очей.
Лишень кирпатий носик
Задиру вперту викриває,
А товсті та червоні губи
Вампіром пристрасті
Уп'ястися готові
Навіть у трупи ці,
Що голі світять на столах
Своїми членами важкими.

Професор мікроскоп підправив,
Оглянув аудиторію й заговорив
Про кров, що іноді міняє вроду,
Збивається у тромб, чи ембол
І кулькою малою у жилах застряга.
А потім зірветься і мчить —
До серця... Страшно!..
Зупинилась,
Де клапани звучат —
І зразу біль — уколи божевільні серцю.
Тоді вже смерть.
На чатах — і штрика
Своїм льодовим лезом
Гарячі життедайні центри.
Ось чоловік, що прохворів на тифус,
Може десяток літ носити
Маленького паралізатора
У своєму тілі..
Не знати де він є,
Куди тепер пішов,
Коли в потокові наблизиться до серця:
У день, в ночі, за працею, чи сном?
Прийде, не скаже, — а захопить, —
Страшне чекання спинить, наче гільйотина,
Коли на шворці висить
Вгорі над головою її запеклий ніж
Пустив, торкнувши за шнурок
Безглуздий хтось —
І вже немає:
У кошику в гримасах голова.
Ось подивіться!..

Тиша мов у гробі.
Професор поясняє.
Високий сам
І лоб неначе скеля
Нависнув над сірими очима.
А окуляри золоті,
Мов сльози золотом брешуть повільно,
Коли за ними добрий сміх затихне.
Уста мов матові — м'яккі, м'яккі.
Вібрає щирий голос.
Поправить шкельця коло носа,
Подивиться привітно так сірими очима;
Росповіда, торкаючи долонею русявее волосся
Про таїну життя і смерті.
Тому він добрий,
Що побачив смерть,—
Тому лагідний,
Що добре її знає.
Нехай багато таємниць
У скронях точать людський розум,
Та й їх поволі розкриває
Ланцетом мислі людська воля,
Шукаючи, де апарат розмірений працює,
Що пристрасть за свідомістю пускає в чергу.
Який то механізм в людині певній
Затрує життя вогневим божевіллям?
А то візьме, відмовиться
Погнати кров по жилах,
Щоб зупинитися й самому з нею вкупі
Навік у прірвах небуття.
Думки Ноемі били крильми страху

По бистрику води її життя.
Ставали дуба запити
Поперед нею.
Драконами шипіли пащі голосів
Її наляканому тілу й мозку,
Її сполоханим чуттям.
„Ой, я не хочу,
Не хочу я свідомо умірати,
Щоб вистежити власним почуттям
Свою льодову смерть в покорі.
Слідом іти холодними думками
За тим, як кіхті судорог останніх
У зализіле горло вп'юються;
Як тьма і кров
Захоладаючи,
В останній раз,
Заллють мій мозок животворчий
Задушно-нестерпимим болем.
Ні, я того не можу!
Бажала-б краще я
Таке безумство мати,
Щоб радість битія
Змінилась на ненависть;
Щоб так захтілося умерти,
Як після втоми сну;
Щоб смерть ішла з усмішкою до мене,
А я відповіддю на її кроки
Крізь реготи безумні божевілля
До неї вишкірила-б ікла,
Мов на солодку їжу.
І летючи по власному бажанню

Із башти житьової
На граніт — униз, —
Цей акт не переривом серця завінчала-б,
А радісним безумно-ідіотським сміхом
Зустрінула б її тоді,
Щоб зовсім не впізнати.
А друга мисль ішла слідом за страхом,
Точила червотокою усталені рефлекси —
Це та, що вічно споглядати хоче,
Що доторкнутися до смертного узла,
Немов до тих нервових центрів, рветься.
Вона бажає слухати,
Як у туманій млі
З останнім боєм серце спотикнеться,
Як падати почне в безодню навісну,
І шклом забруканим затягне карі очі.
„Але прокляття смертне не захоче,
Щоб я пізнання це останнє
Розбризкала назад у світ...
Я заберу його з собою
У ту понуру безвість
Із рухом мислі у живих клітинах...
Тоді нащо це все мені?
Нехай тоді байдужости безумство
У хаосі передостаннім
Зітне мене навік!
Ні не на вік! Не хочу!
Не можу я умерти!
Я жити прагну вічно
І по свідомости гуляти,
Мов тихими лугами,

Травинку нюхати
І золотаві соки сонця
Вбірати у тужаве тіло,
Як ось тепер...
А трупи ці —
Примарою стукочуть.
Це неможливе!
Я не хочу смерті!
„Кому семечек жарених?“ — донеслось...
„Семечек жарених... семечек!“ — з вулиці.
Лисина проїхала на візнику через вікно.
В листі зеленого клена
Визріло сонце,
Що почепилось на гиляці
Великим, жовтим, смачним плодом.
Мигнула ластівка, закресливши вікно...
Ноемі закрила очі.
Щоб перебити біль,
Чи може глибше зануритись? —
Це все одно, аби не одностайність.
Перегорає й страх смертельний,
Як дужий готить огонь.
Хай потряса нервову всю систему.
Ноемі здригнулася, схопилася за чоло.
І ще раз млосно затиснуло:
— Так значить — темінь там, чи біль?
Як — тускне, чи гостріє погляд?
„Скажіть професоре!“ — зірвалось з уст.
І вже нахлянув сором,
І погасив всі жахи, —
Лиш груди полохливо бились,

Як дві у сітці риби,
І тіпалося серце то холодом, то жаром.
Тоді оглянувшись, помітила Ноємі,
Що всі на неї дивляться немов з докором,
(Ще так їй показалося),
Помітила, як повна зеленава муха
На труп набряклий важко сіла,
Де смородом пашіла кров погнила,
(І де вона взялась?) — її хтось одігнав.
Помітила, що тут професор,
Що лекція свій похід розгортає,
А Ліда Петриченко
Широкими очима
Їй загляда десь, мов у саме серце...
Але професор так щиро запитав:
„Вам мабуть страшно стало,—
Мені колись так само,—
(Щоб не подумала, що смішки)
Чи може бридко? — (Загусла ніяковість).
Як так,— то звикнете“...
Так просто вийшло,
Що все розвіялось надранковим туманом.
О, молодість перемагає завше,
Хоч невідомий осад муті,
Ще десь під серцем тоскно так в'ялить.
Але не знала вже
Чи біль, а чи приємно —
Глибоко так зітхнула до одказу,
Террасами підводячись на повні груди.
Лекція точилась далі, мов олія з бочки,
Студенти табунцем переходили з місця на місце,

Де-хто копирсав демонстративно пальцем трупа
Й одходив слухати про кволу плазму,
Якої хемія створити ще не може.
Ще про кров, її породу й звички,
Про той жахливий стан — гемофілію,
Коли гамулитись вона не може,
Коли мікронні корки
Не затикають жерла жил —
І ллється людська лава
Багровим током,
І страшним чорно-липким пасмом,
Мов обпікає білість шкі,
А зупинитися не в силі, бо не може:
Це зветься незгортанням крові.
Нею хворів Романових гниленький рід.
В царяти Олексія, наслідника Миколи,
Його кровоточивий стан
Тибетський лікар Бадмаєв лікував —
Пройдисвіт, як і всі придворні.
Жен-шень — оленів третій ріг
Брав, як шаман, йому на ліки
І вже довів до того хлопця,
Що той пів-ідіотом став,
Щоб на престолі краще сісти.
Погана кров століття в тілі йшла
І аж тепер вся вийшла.
В такому стані хоч малий поріз
Зірве заставку спливу крові —
І кожна незначна в нутрі ранка
Може раптово смерть накликає.
Тоді хай зуби зойкають найдужчим болем —

Не смійте зачипати їх, нехай сидять,
Бо це для хворого загроза.
Немає ліків на гемофілію.
Один рятунок тіло бідне має —
Це кров чужу пустити в жили
І напоїть гниле те серце
Тужавим плином, що жили закоркує.
І рана зашпунтується тоді,
І хворий за день-другий встане
Здоровим, вдячним порятунку.
Але багато крові треба.
Це робиться шляхом операційним.
Для того перш за все
Нам треба...
Весь гурт студентський, наче сторож,
Що слухає, коли крадеться по дахові злодій,
Щоб перебратися в вікно,
(Вікно життя людини).
Вартує кожен шерх,
Щоб вдарити тривогу,
Та випустить своє напруження
На галасу дорогу
І захистить од злодія життя.

III

На посаді шум і шейкіт —
На посадах іде робота.
Шепіт папірців
І машинковий цокіт.
Двигить, немов дінамо, службовий апарат —
На всю країну дерективи-токи.
І чує десь в низах
Наказ звисока,
А чи пораду, смілий комунар.
Пожежна спішка будувать державу
Нову заходами — життям цікаву,
Куди несуть своїх надій жмути
Заклепані у гніт далекії брати.
Накази скачуть, гудуть дерективи.
По коридору люду злива.
Кожен спішить не гаяти час.
Мигають двері раз-у-раз.
І вже пішов, (двері зіпають),
За ним лиш курява ступає.
Піднявсь один; задуми ще не скинув видко.
Постать висока... Заговорив:
— „Товаришу Дубок, це треба швидко...
Там в Наркоматі ждуть:
Ім треба матерьялів.
Уже до мене раз телефонували.

Тут у пакеті все,
Коли шведенько занесете —
Вам будуть вдячні там і тут.
Отож біжіть, бо там чекають...
Од площі краще вам трамваєм —
Білеті ось.
І вже здалось,
Що той студент,
Розміркувавши шлях,
Пружинно станув на ногах.
Бо його друг, соймовий депутат —
Що втік на широчінь радянську,
Як видало його оскаженіле панство
Своїм жандармам у пазурі —
Той не почне задармо говорити:
Як посила, то значить треба.
Дубок із ранку на посаді,
А вечір схилиться над містом —
Крокує пішки ув ІНО.
Наука біднякам, мов молоде вино,
І гірке трошки і приємне.
На когось вивчитися треба,
Щоб матір увільнить од побіганок.
А вже на ранок знов посада
Його за діло инше садить.
Цей важкий час перебідує,
Зате озброїть хватку молодую
Наукою і працею на все життя
Служниці простої цупке дитя.
Арсен Дубок живе, як його мати.
Вона працює, бо ніколи зітхати.

Сьогодні прачка, там кравчиха
Коли є праця — то немає лиха.
Була служницею з села,
Та й якимось сина привела.
І закружило жорстке місто.
Та хто живий, той зможе їсти.
І ось Калинина туга рука
Взяла свого безбатьченка,
(Що сірі очі надала)
І до притулку понесла,
Але вернулась. Рідна мати
Вона готова бідувати,
Крізь терен гола й боса йти,
Щоб сина-яску донести.
Тепер життя сучи на двох,
Мотай в один міцний клубок.
Син виріс — може допомогати —
Зняла на крила серце мати,
Всю радість сину віддала
Калина з гіркого села.

Площа шумує і юрбами пинить,
Шмигають авто,
Трамваї роздерто кричать.
Вітрини, поширивши очі,
Закликають до себе охочих.
А ті спішать...
Вулиця йде, тече, біжить.
Махнула з горки через долину
І вже на мості тупотить.

Як коні з кляпами на оці,—
І ген понесла у поля,
Де звуки радіо ярчать.
Арсен оглянувся — іде трамвай,—
Прокашляв повний люду:
Здушила груди флегма перегрузки,
Куди там сядеш! — треба бігти...
Спішить вулицею.
Перескакує побиті плити пішоходів,
Що тільки де-не-де вкриваються асфальтом,
Сьорбають знад вогню смілную кашу.
Весь заклопотаний ділами тротуар.
Тут треба обминати.
А люду, люду!
Тягнеться мастка череда
Аж до самого краю, під брук,
Де вже коні ступають,
І бубочуть шини авто.
Тлум треба обминуть:
Спізнитися не можна, бо пакет.
В одному місці дуже тісно,
— „По-під телеграфним стовпом пройду“.—
Спиною тернувся об дерево,
Одіпхнувши коло себе когось:
Не було часу дивитись.
Шарпнувся, щоб далі йти,
Коли його спину гострий біль заповор,—
Тільки дернула біла сорочка,
І теплі патьоки
Од дроту пішли.
Стовп ізвязаний був дротом,—

Видно кінець одійшов,
А то може бризки снаряду
Рванули його попід ноги.
Не витримав стовп:
Де вдарило —
Пальці дротяні пустили.
Тут бої революцій пройшли.
Ще не вспіло господарче завзяття
Ті кінці устроювати назад.
Арсен схопився, хотів рану затиснуть.
Кров цебенить крізь шмаття,
За поясом чавкає,
Бо рівчаком спину стікає.
Рану б затиснути — злякався;
Руки ніяк не достануть,
Повітря позаду хапає —
І побіг...
Аж волосся звелось од згадки:
Його батько облудливий пан,
Що облесливо взяв свою службу,
Яка матіррю стала йому,
Потім вигнав її на дорогу.
Може то він наділив своєю кров'ю надгнилою,
Що не може згортатись,
Коли рана впече?—
В нього ж гемофілія!
„Добігти до дому,
Не зійти кров'ю...“
В мозку мигають думки...
Пакета забуто в кишені...
Сапає од бігу

Серед вулиці швидкої.
Два шнурочки червоно біжать
По парусинових штанях.
Вже вулиця матері близько...
Затьмарило пам'ять...
Очі мов варені стали.
Зблід крейдяним полем.
Вулиця тиха,
Лишень процокає зрідка
Пішоход ундервудом.
„Що буде зо мною?..“
Не добігши кварталу до дому
Шарахнув на брук...
Люди збігаються.
Тикаються налякано.
Одні одних розпитують.
А кров юшить...
Аж поки хтось
По телефону з аптеки:
„Карету швидкої допомоги!“
— Зараз буде!..
А мати за кілька будинків
Пере білизна... і не знає.
Серце глухе чоловіче
Токів не кине гіпнозом.
Не передасть почування
Без примітивного слова.
Тільки одною любов'ю
Зблизька те серце говорить...
Мати, що вирвала б душу —
Вуркає мокрим по терці,

Думає ніжно про сина —
Син у крові весь лежить.
— „Тьотю“! — прибігло дівчатко:
„Там на бруку... у крові...
Здається ваш син...“
Хіба треба ще більше казати?
Мати стає вже не мати —
Лук, що порвав тятину,
Лекше стрибає об землю.
Наче тигриця у напад
З місця зривається мати.
Звіря інстинкт
Викликає безумною точністю рухів.
Грякнули двері...
Що духу
Калина стрибками по брукові.
Карета бере її сина...
Вереснув несамовитий зойк:
— Станьте!.. Мій син!
І в три кроки
До підніжка упала карети.
Схопилася, комір рванувши, немов задихалась...
Люд розступився.
Замовкли.
Дали їй нашатирю,
Щоб одійшла.
Коні підковами брязкали швидко
До клініки.

IV

День брів поволі у блакиті.
 Сонце одчепилось дозріле з гиляки
 І впало гаряче на дах кам'яниці,
 Мов пропалити хотіло червону бляху.
 Ластівки під небом кормили діток.
 Потяг прибув із Москви: газету кричали.
 А в білій клініці ішла наука.
 Професор жмутові насторожених студентів
 Як раз оповідав про те,
 Що „по симпатії лишень переливати можна кров:
 Коли між хворим і здоровим
 Приємні флюїди течуть —
 Тоді лишень переливайте.
 Коли вібрує солодом медовим серце,
 То кров чужа вгамує швидко вплив.
 Зате коли козлиним запахом
 Між ними антіпатія прямує,
 То краще спроби не робить,—
 Бо кров тоді позвірчується в дальніх жилах,
 І закоркує всі проходи к серцю,
 Та перетне усі звязки хемичні.
 Тоді задуха легені затисне,
 А серце запаклює червона смола,
 Щоб та людина більше не жила.
 Так антіпатія де трапиться—нелюба нищить“ .

Студенти смертних образів
 Не випустят тепер з уваги,—
 Навколо смерті завше кружить
 Людське розумне почуття.
 Ноемі Вольгемут (півонія у спеку)—
 Засмаглого розкрила рота,
 Час од часу стискає руку Ліді,
 Щоб та відповідь їй назад
 Прислала теплим током крові...
 Коли—
 Посеред лекції—
 Знервований чогось служник—
 Постукав двері.
 Чого посеред лекції?
 — „Професоре, вас кличуть.“
 Професор вийшов.
 Студенти—наляканий табун гусей,
 Але, немов на похороні, тихо.
 Переглядаються, чекають.
 Час стікає,
 Покапує, немов сукровиця із трупів.
 Тепер крицевий чути крок.
 Вже не професор, а—воєначальник.
 — Товариші! Як раз привезли
 Нам хворого на гемофілію.
 Вже мабуть за годину,
 Як він стікає кров'ю.
 Дорослий парубок... Тра рятувати!
 — „Семечек жарених, семечек жарених!“—
 Крізь тишу занеслось з вікна.
 Забрязкотіли двері

І стара мати
Упала майже до кімнати.
Благаючи ламала руки:
... „Єдиний син мій... вся надія...
Рятуйте!—(проразила)
Ой людоньки!—(крізь болі тихше).
Старенька, зморена стражданням.
Вклякнула за руки професора хапати.
Як раз служителі внесли Арсена;
Поклали.
Білий, білий,
Як вибілений віск церковний;
Кволий весь...
Вії ударили здрігнувшись,
Немов годинника останній помах,
Як розмоталася начисто вся пружина.
Завмерлий треміт, мов імла...
Хвилин прощальні помахи
Проходять под над чолом,
Мов родичі цілують наостанку...
Кліп-кліп,
Кліп-кліп—
Тілікає безвольне серце...
Вже зачинає вікна чуйність,
Вже закриває очі слух...
Мати поглянула на сина
Й несамовито заверещала.
Не знала до кого кидатись:
До сина? До громадки?
Хто порятує?
Обом їм руки простягала,

І билася між ними
Пташкою малою.
— „Цитьте матусю,
Будем рятувати.
Тра перелити крові в його жили...
Треба нової крові.“
— Я мати його...
Я можу хоч і всю!..
Мій сину...
Що ще тобі віддати?..
Але одвів професор, мов стихія,
Все матерне стремління:
— „Ваша не допоможе.
Коли слабкої течії
У жилах сина
Не перемогла тоді вся ваша кров,
Як цілого під серцем у собі носили,
То вже тепер
Напевно
Не допоможе.“
Прохломлена ножем непоборимого
Її упала воля,
Лиш зайвий викрик
Ляснув білу стелю:
— „О, боже, защо те страждання?“
І впала як мішок
Скорботна мати долі.
Її поволі
Однесли...

Ноемі вся напружилась,
Немов струна, що рветься.
Заплющилися очі комуністки
І задзвонило в ухах...
Такому молодому смерть?
Ця — страшна?...
— „Я крові дам...
Скільки треба.“
З гурту до лікаря
Сказала.
Студенти подякою німих зіниць
Побачили живе героїство.
Не там на фронті,
Де борня гремить,
Коли офіра кожна своєю кров'ю
Своє тремтяче життя рятує далі.
Не там, де — „ти мене, — чи я тебе:
Обом нам жить не можна, —
Одному смерть.“
Там героїзм не трудний.
А тут,
В лабораторії
Частина з себе дати,
Живого тіла од себе одірвать
Під тиском розуму
Й чуття яркого —
Тут вищий героїзм,
Який людина має:
Це животворча хіть.

Швидко стола звільнили,
Зняли сорочку білу.
Студенти збоку,
Будуть навчатись,
Як то робити
Переливку крові.
Ноемі не знала хто той хлопець був,
Якої нації, яких батьків і стану:
Прокинулась людина
Людину рятувать...
Операційні інструменти
Помішники розклали
Розмірено і чітко — раз, два, —
Як добре налагоджена машина.
Професор крізь окуляри,
Мов сіре лезо, блиска,
Даючи накази.
Арсен лежить —
Очі тухнуть,
Бо кров хоч пригамована
Все капа тихо.
Смерть у западинах очей чекає.
Тільки зіниці липнули десь
Світлом холодним і забутим,
Немов ті лихтарі,
Де гасу немає...
Образи передсмертні
В людині - рослині проходять,
Торкаючи здаля свідомість,
Як шеміт гірського струмочку,
Подібного до шелевіння листків

На осокорі,
Що обійнята вітром.
Ноемі вже лежить
На операційному столі.
Увся спокоем дихає,
І тихим страхом дума,
Лиш трохи холодить,
Бо поруч крейда біла
Чужого тіла простяглася.
Тільки обличча проти,
Бо лягли валетом.
— І я так побілію,
Коли надточать моєї крові,—
Мигнуло;
Далі була воля.

— „Дивіться, товариство,
Ми перетнем проміневу артерію
У нашої хорошої студентки Вольгемут.
Ось тут в руці. Спокійно.
Тепер один кінець з-зовні
Ми перев'яжем шовком.
Заправим шклянну трубку,
Що змочена у парафіні.
Тепер у передплеччі пацієнта
Протнемо вену.
Один кінець зав'яжем,
(Говорить їм широким ритмом
І все це спокійно проробляє),
А в другий

Ту саму трубку проведем,
Але так міцно,
Щоб не торкнулося повітря крові,
Інакше буде тромб,
Чи ембол — круглий згусток,
Що вільно покотить аж до серця.
Тоді напевно буде смерть.
Тут все, як бачите,
Іде
По гострині смертельній.“
Тихий, як мармур, Арсен,—
Підводить за видихом груди повільно.
Земля так на теплому сонці
Опар підносить з весною.
Ліда обличча Арсена
Всотує в себе.
Вона вже так само готова
З другого боку лягти,
Здоров'я од серця свого перелити,
Течією живою розкрити себе,
Як любов, що готова на жертву.
Лікар тепера рахує.
Повільно спадають у низ
Жваві стовпчики ртуті,
Що тиснення крові нотують:
Вже близько — сто десять.
Хвилини повільно йдуть...
Ноемі все бачить,
І звільна складає усмішку:
Не ворухнутись.
Бо на другій руці

Ртутний стовбчик
Нервово скаче
На ударах серця.
І чулися як пульси, мов секунди,
З жили в жилу постукують переключку;
Немов гонці од двох сердець
Маленькими ковточками
П'янючий напій,
Зустрівшись за брамою,
Привітно п'ють.
Солодкий герць — той бій зі смертю.
Вже діло до кінця.
Аж 35 хвилин
Пролізло скрипучи по цифербляту.
Вже шклянка й друга крові перелилась.
Ноемі кволла стала.
Юнак підвів метеликові крильця вій
І подивився їй у вічі.
Схрестилась тут приязнь —
Злилася там їх кров.
А потім він так само подививсь навколо,
Всі радісно зітхнули, посміхнулись,
А Ліда затремтіла —
Її щира чулість
Хотіла цілувать Арсенові уста.
Життя його міцніло.
Новая кров тугого пролетарства
Вілялася з єврейського народу в український —
І ось вже запеклась на спині рана.
Закінчено. Зашили жили.
В палати однесли

Два кволлих тіла,
В яких здоров'я
Швидким кроком бігло.
О як її любили —
Ту комуністку смілу.
Таким яскравим був той мент
В житті для кожного студента.
Відчула підсвідомо молодь,
Що в просторінь земної бані
Безмежно протекла
Потужня кров по плазмі,
Хоч класи, мов ножі,
Потяли світ весь на ділянки,
Хоч і незгідливістю раси
Пошматували зльоти тіла,
Покраяли бажання сплавити вселюдство,
Що двиготить од соняшних розбіжних плинів
І токами буття спалахує в етер.
Але студенти також пригадали,
Що є країни
Закуті у безглуздя,
Де кастами поставлено перегородки:
Не сяде в потяг поруч рікша з комерсантом,
Невірний Магомету з вірним не зійдуться,
І кулі не спочине, (ні!) на лаві,
Де напис по-англійськи муля:
„Хинцям сидати тут не вільно!“.
Але у нас — в революційних гонах,
В союзі дружнього єднанням пролетарства —
Блискучим сьєвом запіла всім ракета:
Братерство тут одно,—

Злилася кров одна.
Тут перетравлена вже косність націй.
Великий здвиг
Тих перекошених стосунків
У стикові з пролетарем повстанув,
І навіть матерьяльна кров
Тут символом чужії жили в'яже,
Окроплює жива
Братерський наш союз.

V

Калина Дубчиха —
За рідню прийняла Ноємі.
Тепер сют-тут
Зайде до неї в радбудинок,
Щось принесе — і все голубить,
Хоч тій ніяково, коли їх так застануть.
— „Дочко... доню...“
На другий день по операції
Прийшла було в палату і питала:
„А де тут та,
Що воскресила мого сина?“
В лікарні вже Ноємі знали всі.
Про неї прокричали у газетах:
„Три шклянки крові даром ще й чужому,
Що зовсім невідомий був.“
(І скромно в дужках: комуністка).
Калина рвалася одразу до студентки,
Але в день операції не дпустили:
Хай нерви ляжуть спати.
В той день була лиш коло сина,
Але не шерхнула — їй наказали:
Син спав.
Тепер, на третій день:
— „Це ви, моя лебідко,
Мене стареньку підвели упалу?“

Ви сина“...—
Тай більш не зговорила.
Упала долі на край ліжка,
Схопила руку й стала цілувати.
— „Що ви, тьотю,— я ж не пані...“
Не знала що й казати—
І обняла Ноемі Вольгемут
Стареньку покритку і матір,
І витирала сльози їй,
Схилившись з ліжка,
І піднімала збентежено до себе.
А хто в палаті був при цьому—
Поодвертали сльози ширі—
Було ніяково насмілитись дивитись.
В Дубчихи голова,
Як маківка підбита,
Тепер побризкана дощем і сонцем
Так ясно піднялась.
Ноемі крилами ширяла
За радість матері
І за самую себе,
А що найбільше за ту вохку ніжність,
Якої вже з дитинства не було.
Арсен, Ноемі, Ліда, мати,—
Всі згорнуті у сніп
Життя шпагатом
Гостинами перебірали вільні дні.
А там, на плідному любові дні
Росло нове чуття, нові закони,
Які не знають перепони,
Будь хвилі ясні, чи брудні.

VI

Аж до тоскноти доходила любов,
Любов братерська Ноемі,
До її ріднього тепер Арсена.
Вона любила в ньому кров свою,
Своє яскраве і широке діло.
Болючее стремління його бачить
Вже било крильми вохке узбережжа,
Де розполігся океан жадоби тіла,
Що котить вали безумства
В спорзній піні,
І пастки хвиль на берег кида,
На берег мислі та міцної дружби.
Закрила рани ув Арсенала,
Щоб вирвалось, розкрилося чуття,
Щоб розсікла любов
Артерії тужаві волі,
І залила все током вищої стіхії,
Що не керує й не жаліє,
А просто поверга в пучину та на кручі
Свої вали невпинні й неминучі.
Велике діло порятунку
Родило діло людського плодіння—
І вже летить распечене каміння
Її думок, бажань до милого хлопчини...
Вона шепоче:

„Брату мій, сину,
Ми кровію з тобою обмінялись,
Немов тебе я народила, милий...“
А десь вторує голос підсвідомий:
„Коханку мій, приходь,
Приходь до мене;
Стисни тремтячії навалою рамена,
Впірни в моє гаряче лоно —
Візьми мене в буянні молодому.“
І якось навіть Ліді ненароком
Сказала, що вона не просто любить.
Арсен тепер приходив часто.
Коли уперше по лікарні
В кімнаті у Ноемі стрілись —
Зіпхнула сила їх якась
В одні обійми —
У братній поцілунок
Взаємної відданости й подяки.
Вони тоді так думали,
Але вже помилялись.
Арсен тепер приходив часто...
Якась традиція в права вступила,
Що при вітанні — братній поцілунок,
Але Ноемі того вже чекала.
„Це що ж таке?“ — тривожний запит
У заклопотаній займався голові.
„Ах, часу мало: навалою робота:
Ячейка в інституті
Та практичні справи —
Не сісти та докупуватися до рухів серця
Інтелігентською манерою хлюпкою!“

Очі аналізу одводять часто страх
Од різкого й непевного питання.
Ячейка, діло, стирта справ —
І так частенько, де рішають,
Природа шлях бере лукавий.
Ліда приходила до Вольгемут під вечір.
Там зустрічалася з Арсеном.
Ішли назад — її проводив.
І вже як тільки думка бродить,
То стріне завше злотокошу Лиду.
Арсен тягнувся вже до неї,
Може тому що златокоша,
Може тому, що повні губи,
Темно-червоні, як у мороз шипшина,
Може тому, що жінка в ній гостріша
Невидимими флюїдами пахне?
Ніхто не знає тих пояснень,
Що кидають в обійми некрасивим,
Що труять голову дрібненьки духом
І притягають, мов магніти статі,
До себе велетнів і духу й волі.
А друге, глянь, хороше видом,
Та зморене тускніє днями.
Якийсь безумний добір
Зриває з мозку твердість —
І люде, мов ягнята,
Ідуть любові в омут.
Арсен тягнувся все до Лиди,
Як памолодок сонцеві на зустріч.
Але вона вже хитро обернулась,
Мов непобачила, немов не знає.

Цей хід ще гірше душу розпалює
Та кидає на жертвник безумству.
І подивіться — ласка його третяся
Мяккою шерсткою, мов сіре кошенячко,
Повзе до ніг,
Підводить псом покірні очі:
Незбагнено в любові згоди хоче.
Під тиском, як і кожна жінка,
І Ліда піддалась на полі бою,
Чи краще, все взяла в полон,
В такий полон, коли й сама од варті
Звільнитися, як схоче, вже не зможе.
Він забував заходить до Ноємі —
Тому палкіше та його чекала.
Виправдувала так себе наївно:
„Прищеплена одна в нас кров.“
Хотіла вже Арсена цілого забрати.
З труни підняла тіло —
Підвести треба душу:
У соціяльну боротьбу
Його твердішого послати.
І нетерпляче рве хвилини,
Щоб мову навернути
На вступ до КПУ.
Адже він класову свідомість
Од матері-служниці перебрав.
Він мусить чути всю образу,
Яку старий порядок
Для них, як кістку, кинув був.
І по посаді і в роботі
Він завше був з більшовиками.

Тоді довести діло до кінця...
Він розповів Ноємі все,
Все широко, навіть таємниці.
Він українець, типовий інтелігент.
Як представник цієї групи
Він перейшов увсі покути,
Які принесло їй життя,
З падіннями й поразками сумління,
Крізь зради пролетарству
Й революційний запал.
Він був з Петлюрою, —
На Врангеля — з більшовиками.
Коли поляки Київ рвали, —
Прокляв політиків продажних українських,
Що гупі, як чопи,
Що через цілий час —
Налигачем західнього імперьялізму
Аж морди скрючені їм,
А не тільки шиї —
І їх ведуть,
А весь нарід катують.
Ось зтягли Волинь в тюрму глуху,
Галичину расп'яли на багнетах...
Гей, порятунку, де ти? —
Я тут, — з більшовиками вкупі!
Вони вдихнули націям порядок,
Вони визволення од буржуїв несуть...
Аж іскрилися током очі...
Арсен устав, мов мітінг одкривав.
Од запалу нервового скривилась нижня губа
Підкреслювать його огиду —

А в другий бік любов.
Солодшого не треба співу для Ноємі.
Вона сказала: „Вже сьогодні пізно...
Узавтра поговорим.
Ти, бачу, мислиш комуністом:
Вступай до партії.
Деталі вступу
Тобі сама розвідаю докладно.
А взавтра вечером приходь.“
— „Ноємі! Моя подяка
Ніяк не вспіє за тобою...
Я сам про це вже думав —
Не знав як зачіпитись.
І ось приходиш ти на допомогу —
Моя сторожка рятівнице.“
Стиснули руки на прощання
І традиційним братнім поцілунком,
Як завше, вечір завітчали.
На другий день Ноємі жде...
Чогось нема його й немає...
Невже що трапилось?
Іще година...
Зірвалася й побігла.
Пішла,— де він живе.
Калина привітала.
Каже: був,—
Вернутись обіцяв пізенько.
— Посидьте, побалакаєм зо мною.
(„Роботу кинула, Ноємі, час прогаєш...
— Але чого він не приходить?
Чи може там вже був у мене,

І вдома не застав?“...)

— „Піду, пробачте: маю пильну справу.“
Подякувала, вирвалася, побігла.
І навіть ніч їй видалась темніша,
Хоч і яскріли лихтарі, мов сонце.

.....
— Ні не було!
Нікого не було!

VII

Арсен зустрівся з Лідєю
 І в неї цілий вечір
 Палав туманними образами роду.
 Забув, що там Ноемі жде,
 Що має в боротьбу нові шляхи прокласти.
 Як мул із багон затягає
 Нас плин гарячої жаги.
 Нема снаги його порвати:
 Лиш борсаючись, глибше влізеш.
 Арсенова любов,
 Мов щирая лоза
 З зелених склонів виноградних,
 Вростала в камінь-суховій
 Душі жіночої цієї.
 І світла влага з вапняка тече,
 У кетягах на сонці зріє,
 Красною поїть теплий день
 Та оживля той сивий камінь.

Ноемі на другий день
 Спішить до Арсена на посаду.
 Може якраз що трапилось?
 Минає стрижений бульвар.
 Тополі срібним віттям б'ються,

Жартують, наче гулянку справляють
 Веселі хлопці у гурту дівчат.
 Вгорі осикові живі листочки
 На балабайку грають...
 Мотнула до них стриженою головою —
 І далі мчить.

Трівога розсіває очі,
 Розносить вітер кучері бунтарські.
 На другий поверх билетіла швидко.
 — Де тут Дубок?
 — Ліворуч у кімнаті...
 На варті вся коло його життя.
 За його успіхи радіє,
 І болями його скимить...
 Арсен зворушений підводиться напроти.
 Жовтавий блиск в зіницях сів.
 Може чекав Ноемі? — хотілось перевірить...
 Лице трима ще слід палахкотіння.
 До нього: — Що з тобою?
 — Він... розповів... про муки й катування...
 — Хто він?
 — Ах, правда, ти ж його не знаєш...
 Сеймовий депутат.
 Він тут у нас працює.
 Утік із Польщі...
 — Це може той,
 Що дав тобі пакета,
 Тоді, як страшний випадок наспів?
 (Ії думки в його життя погрузли).
 — Той самий. Він оповідав
 Наругу ту нестерпну панства

Над бідним нашим мужиком...
— А де ти вчора був?
— У Ліди... Ах, вибачай...
Ах, чорт... Я і забув,
Що мав у тебе бути...
От ще забудько... — з досадою між иншим кинув.
І завзята настороженість
Ураз якось зів'яла.
Але міцнішає жіноче серце,
Коли распечений метал любові
В байдужості холодну воду кинуть—
Тоді стає крицевий гарт:
Вона мов лезо душу гострить
Готова на борню,—
І зразу вихід:
— Так знаєш що?
Покличимо його до нас,
Нехай усім розкаже.
Ну, хоч у мене...
Хай прийде наш знайомий галичанин,
Потім от-той з Волині, Ліда,
Ще де-кого покличем...
Нехай наш факел запалає в крові
Для тиску-наступу і гніву.
Ходім, знайом мене.
— Так оце ви послали нашого Дубка з пакетом?
— „Так, я... А ви Ноемі Вольгемут?
Мене підносить вашим героїзмом...“
Спочатку ніяково стало.

Умовились зібратись у Дубчихи.
Звичайно, краще б у Ноемі:
До центру ближче.
Але нехай послухає й старенька
Про те, що йде по світу важким ступом...
Та й може будуть пиріжки гарячі.
Погодилися. Годину зарубали,
І вже по коридору,
Розмахуючи неслухняними руками
Іде Арсен і виклада Ноемі власну думу:
— Після тих фактів,
Які почув сьогодні,
Я бачу,— треба бути партійним,
Організованим в щетині шпичаком.
Для того кожен—в роти пролетарські,
Щоб кинутись на гніт,
Що землю затиснув.

VIII

Вечір тихий
Лехко сутаниться...
Ген на заході
День загортається.

День ховається
В темному льохові—
Люд задихається
В крепові вохкому.

Місяць облізлий
З другого боку
Чемно вилазить
На вежу високу.

Темно в будинках,
Сиро між хатами.
Хмари по небу
Відьмами кошлатими.

Але зі сходу
Липає-зориться
Віялом широким
Вогнева зірниця.

Кине громи,
Повітрям закружить,—
Місто наситить
Озоном дужим.

IX

Грозивий наступає вечір.
 А вже в кімнаті у Дубчихи
 Гостей, як в маківці насіння.
 Високий поміж ними депутат
 Ще почувває ніяковість,
 Може тому, що мало кого знає.
 Калина суетиться з своїми пиріжками.
 — Так як же розпочнем?
 — А дуже просто.
 Ось ви хотіли знати,
 Що у нас твориться —
 На бідній, занехаяній Волині,
 Де польська жандармерія
 Уїлася, мов остяки у горло,
 Що дихати їй ковтнути не дають.
 Всі панські землі
 Осадниками вкрили.
 Офіцерню свою скажену
 Роскидали між нами мов заразу
 В розпарцельовані маєтки.
 Землю, якої так бракує,
 Неправдами і здирствами грабують:
 Немає пасовиська сервитутів.
 За сухорібрий скот податки рвуть,
 Щоб ту нагальну галич прокормити.

Колонізують землі наші
 Своім урядництвом продажним.
 Набудували серед нас колоній,
 Озброїли їх кісами,
 Полекшенням підперли,
 Щоб краще по селах шпигували,
 Й нахабними бешкетами гнітили мужика.
 Тільки де шерхне —
 Їх донос жандармам.
 Частіше ж безпідставний поклеп,
 Де зводяться рахунки особисті —
 І крають канчуками
 За дрібне підозріння,
 Чи є зачіпка, чи нема.
 Податками здушили кожен крок —
 Вікно, собака, хата, комин —
 За все збіднілий од всіх воєн
 Тягнися, хлопе, з тонких жил.
 Не має витерпу!
 Ось факти:
 Тростянська громада мала пасовисько,
 Щось до 600 десятин.
 Цю землю Луцький комітет надавчий
 Загарбав у власність польської держави,
 Та поділив між осадництвом.
 В громаді Чекно коло Дубна
 Громадську землю роздали
 Також військовому кагалу.
 І так земель немало —
 Тих крихот бідного селянства —
 Загарбали вшехпольські демократи

Своїм пихатим оком і французським крісом.
У Левківці, в Любомлі, у Заваллі —
Поміж сотнями сел — од сотень тисяч.
А голос підведи — одразу в карк.
В одвірок пальці, щоб чавити,
Скорити пану й демократу.
А ні — злочиний кат
У тюрмах соки витягне останні.
Повстав — то розстріл, чи тікай.
Он в Здолбунові Хлебюків
Миколу й Хведора забрали...
— Признайся! (в чому не повинен)...
Залізний прут, волів жиля
Та гума з оливом в кінцеві, —
Несамовиті крики в казематі;
А тут, щоб заглушити вий і зойки,
В кутку яркоче катеринка
І виють божевільно пси...
Людино,
Це перенеси!
Або ось випадок,
Що став на цілий світ відомий:
У Львові закатовано
Дівчину Ольгу Бесарабку.
На тілі — сині паси...
Замучена ізникла з світу...
На запит до поліції, — де ділась? —
Відповідь:
— Повісилась...
І ось злочинство кров'ю кличе,
Шляхецький кінчик звіря якось виліз —

І бачать:
Професор хірургії
Одрізував шматки побитих членів
Як приклад рідкої уразки...“
В окнах заблисло.
Грім потряс основи.
Темна ніч грозу надсилала.
Вечір був у зірницях,
А вдарило, аж окна
Ще раз — брязком.
— „Прийде на всіх панів поразка!
Тарас Шевченко, що біля Львова
Стоїть з розкритою головою —
(Ганебний наслідок панського шовінізму).
Дух оживе ще од потоків крові,
Коли повстануть штормом маси:
Народиться новітнє гайдамацтво
Для оздоровлення й обнови.

Немає витерпу, коли рішає згряя
Ізничити когось, закатувать до краю.
Тоді дозволить все
Інквізиційний кат.
Рятунку ніде нам шукати...
Жінок, дівчат
Покрають вщент ремінні паски,
А пряжкою по грудях, через груди,
Стараючись попасти по сосках.
І ті червоні пуп'янки жіноцтва,
Розсічені ударом лютим і нахабним,

Кривавими струмочками дзюрчать...
Джерельця крові на дівочих персах...
І синці далі чередою
Ідуть у низ по голім тілі
Все нижче й нижче
Аж до чорних кутів,
Де збоїни ще якось особливо гостро
Спіраються в навалу кровотоків.
А там у п'яти болі невимовні,
Бо там і свічка й распечене залізо.
А на мужчин роз'ятрені садісти
Накидуються, ой, не лекше:
Полові органи у лещата зачавлять
З розколотої та розваженої деревини,
Куди у шпару біля клина
Вкладають те живе тіло.
І люд реве, а катеринка грає,
Щоб помста тіло розривала
У всіх пригноблених братів.
Або крізь дошку гірями по тілу гріють —
Змоскотана печінка кровью сходить...
Але доволі... Годі... Годі...
І так на Білорусі, в Польщі, на Волині...
Палять будинки, а живе тнуть..."
Безсило сіла Вольгемут.
Але на диво: вишукані болі
Розбуркали любовну пристрасть слухачів.
Розжевілась жага в напруження до сполу,
І груди дихали як міх.
Проте не вкоротилася тяжкого гніву
Їдка й пекучая струна.

Вона дзичить і вуха ріже,
Як рух настирний свідруна.
Жінки готові віддаватись,
Мужчини брати і ламать,—
Але жага свій рід посівом дати
В напорі сублимацій розламає
Закляту міць оттих всесвітніх ґрат,—
Це ж перешкода тому роду.
Жага та болі в серці задвигтіли —
І кров гуде міцна, баска...
І навіть творчі думка й сила
У гору дужчий кинуть вилив,
Коли спрага любовна натиска.

X

У Луцьку при поляках було віче,
 Що скликали посли до сойму
 Завзяті Луцкевич та Пащук
 Та де-хто інший...
 Ще недоторканість с'як-так оберігала
 Цих двох затятих депутатів.
 Народу маси стягнулись на майдан.
 Поліція і шпикова,
 Немов блювотна мерзость
 На пароплаві в бурю:
 Усюди понакидана,
 До люду липла.
 Але ішли, посунули окружні села
 Почути слово боротьби,
 Напружити всі болі до останку,
 Щоб міць, може й неясна трохи, слів
 В єдину волю
 Краплини ці зібрала.
 Тоді потоком легко йти,
 Через перетики стрибати краще,
 Окрухи цвілого в окропові немов,
 З дороги рухом тим перевертати.
 Не страшні для повіні
 Кордони, ні загати —
 Палі ламаються,

Немов солома лехко.
 Якось ушухла шпикова,
 Жандарми наче плазкі стали,
 Що можна зверху їх як плаза настоптать.
 У цей потоку час
 Різке ганебне діло
 Могло б підняти в бурю бунт...
 І ось Луцкевич кида в масу:
 — „Брати і сестри,
 Нехай цей день
 Завершиться широким ділом —
 Нехай з копійочок, що тут зберуться,
 Піде ваш піт на українську справу,
 Хай ваша кривавиця щира
 За скривджену народню волю встане,
 Як міць новітнього
 Хмельницького Богдана!“
 І потекли тисячозначні марки
 Здрібнілої держави панства
 До кошків, на визвольнеє діло...
 Тепер не страшно,
 Що шпикова в захові
 На глиці зору гадючого свого
 Наштрикує мужицьки вперті чола...
 І ось, старенька йде.
 Їй дні порили все обличча,
 Її старечі очі —
 Щира вода між камінцями,
 Що наче попеляста мишка
 Ворушиться, біжить...
 Поморщеними руками

За пазуху полізла.
Тай витягла дві крашанки...
— „Пробачте: я бідна...
Більше ніч не маю...
Може не приймете?
От дякую...
Це на нового Хмельницького.“
Так наче вирівняла старість.
В гурті облич назад пірнула.
Присутніх тут залоскотало теплим...
Зростає колектив...
Новий Богдан іде
Не жупанами шитим героїзмом,
А масовим напором передніх,
Згуртованих у партію борні
За діло волі бідним класам,
На згоду націям усім.

Оповідь втікач-посол.
Тремтять уста немов крізь сльози,
А руки нервами вібрують.
— „А ось у Польщі...
Буде досить
Почути вам, як там голосять.
Лихий, запеклий польський ксьондз
Закатував революціонерів.
Мазурів панщина, мов жорно тре:
Земля вся панська — за оренду праця,
Що витяга без примусу дорешти людську силу.
Одрібок йде на гульби та бенкети.

Тюрми забиті робітництвом,
І закатовано до смерті ватажків.
Хто голодівку оголосить — клізму в рот,
Розважений багнетом, а чи кием.
Смердюча зупа в легені тече,
Мішається із кров'ю вибитого зуба.
А за стіною крик: гвалтують дівчина.
Обцасами, носками
Їм б'ють у пах, в обличчя...
У казематах Кракова
Сухотами гниють...
Електроток трясе,
Руйнуючи нервові центри,
І кидає об землю у перервах.
Комсомолат винищують
Пекельним катуванням,
Яке спивняє часто смерть,
Чи тоскне, смертне божевілля.
Юнака Енгеля кривавая роса
На бруку в Лодзі упадає...
Але стомилася вже квота влада
Моеї пам'яті над словом.
Я зачитаю краще документа.
У Лодзинський газеті „Вечірний кур'єр“
Було уміщено листа
Яна Бартачка.
Не витримало слухати знування
Навіть покірне серце обивателя.
Ось вирізка.. Буду перекладати...
„Шановний пане, редакторе. В ім'я, коли не
моралі, то хочаб горожанського спокою, прохаю

вмістити мого листа. Впродовж певного часу мешканців Торгової вулиці турбують не тільки в день, але й у ночі таємничі крики про помічі страшні зойки, що долітають з-за тюремних ґрат і стін. Влада ще й досі не дала до цього пояснень.

Можна думати, що у в'язниці відбуваються інквізиторські вчинки. Коли додати, що цілими днями будинок оточено пішою й кінною поліцією, то залишається вражіння, що там відбувається щось надзвичайне. Так само й сьогодні зранку людей околиць вулиць розбудили нелюдські крики, що були тільки прологом до такого випадку. До грузового автомобіля почали виносити людей, що своїми блідими, схудлими й пожовклими, без кровинки, обличчями людей зовсім не нагадували. Винесені з середини тюрми, вони наче без свідомости, поводячи навкруги очима, через силу, мов протест, подавали якісь замогильні звуки. Голосні накази поліціантів, грюкіт грузовика, дикі викрики людей, оточених пішою й кінною поліцією — робили вражіння якогось неможливого пекла. Кінцем усього був момент, коли грузовик рушив і якась просто одягнена жінка упала на трамвайні рейки з зойками: „Муї син! Муї син!..“

Сів депутат...

Була на хвилю тиша.

А потім —

Схопилася, мов у пропасниці, Калина,

Зазойкала й собі

Та заклала:

— „Ой лишенько! Ой люде...“

Та щож це робиться?

А щоб вам, проклятим катюгам,

Повигнивали б очі!

Щоб громи-перуни побили вас, люте панство,

Щоб ваших дітей

Пороз'їдали пранці

Ще в тельбах жирних!

Щоб ростаскали пси смердючі

Ваші костюмахи!..

Щоб...“

Схопилася за голову, одкинута назад—

(Заплющені очі) —

Здавили спазми горло,

І вона поволі,

Хапаючи стільця поза собою,

Сіла...

Пиріжки холодні були забуті.

Ет, так для чемности

Взяли по-одному між иншим,

І їли, як своє тіло.

Громадка, оддыхавшись, пішла на двір.

Після грози було так чисто, ясно.

Із неба падали дозрілі зорі людям.

Туман кривавий із голів пройшов,

І кришталева ненависть до панства

Натомісць ясно встала.

Коли розходилися по домах,

Той непартійний депутат

На вулиці таке сказав Ноємі:

— „Коли побачив там і тут,
Для мене ясно стало:
Світ репнувся на дві частини.
Хто в нас на землі Рад
Рожном стає напроти комуністів,
А белькотить, що він є проти гніту,—
Той—чи сліпець і дурень,
Чи надіває машкару,
Хоч ненависть його до нашої землі
В очах крізь прорізі блискає.
Сьогодні на Україні
Потужними валами йде
Національне з класовим укупі.
З новою класою працюючих людей
Національні прагнення зіллються:
Новий керманіч місце заступив
У поступі могутньому вселюдства.

XI

Тепер Арсен до Ліди
Мов потаємно ходить.
Чека побачення.
Душа каштаном зрілим
Вилуплюється з пухкого свого місця.
Цюпочуть падаючи бульбочки хвилин,
Мов через руки теплий плін проходить —
Веселий день.
Спочатку ніжним таном
Збирається той солод у теплинь—
І, мов бджола ситою,
Насичується ним ковбаня серця.
Та ось хамсін
Задуху страсті шле,
І блискавки січуть повітря.
Гроза родових геніїв
Несе в собі такі розряди,
Такі вогневі жертви божевілья,
Що вони можуть і тіло й розум зжерти,
Аби перемогти.
Коли Арсен був у кімнаті Ліди—
Вже не могла ні працювати, ні думати:
Підходила, сідала на коліна,
Руками зав'язувала теплу шию.
Летіли серцем у бездонний солод,

Уста устами затуливши,
Закривши млосно вохкі очі.
І розкривали очі лиш для того,
Щоб підторкнути дзвоник слова,
Що ніжно і срібляно котить
По площині закоханих тих душ.
Нарешті падали у паморок тремтіння.
Все билося тоді—і вперто щось текло...
Так Ліда врешті віддалася...
Була субота.
Вони після навчання стрінулись на площі,
Пішли й палали десь віки,
Щоб сон такий співучий і безгранний
Затихомирив скрайності фізичних дрогань,
Щоб серце притамоване
Стогнало в грудях глухше,
Збираючи ще сили
На нівий ураган.

Неділя дзвонами повітря наповняє.
Арсен у дома в напівсні лежить.
Мякше ліжко розтворило тіло.
Він чує, як росте якесь велике древо
З його грудей, ще кволіх і худих.
Та ось, нестриманий польот-задих
Не може слів міцних добрати,
Щоб ту звукальну радість передати,
Вдягнути в зрозумілий людям стрій:
Йому кохана віддалася.
Думок, що повились у млі густій,

Мов вітру в купу не зібрати.
Слова безсилі висловити щастя,—
Лишень солодка пісня
Всім беззмістовим граєм—
Далекою луною, мов натяк на чуття:
— Кін чер, кендер, кандер, кондер,
Кін чер, кундер, кандер, кондер.
Кін чен, кендер, кондер, кандер,
Кін чен, кендер, кандер, кондер.
Кін чер кендер, кендер, кандер,
Кін чер кендер, кандер, кондер...
Оттак співав, на ліжку лежучи...
— Що ти лепечеш, сину? —
Запитала мати.
Але не можна й матері сказати
Того, що серце наповняє дзвоном.
Тільки зірвався неодітий
І матір буряно поцілував.
А кризь відчинене вікно
У небі голубім, як вазі,
Мов порошок, голуби плескались.
Груди такі широкі,
Немов те небо,—
Чуття таке велике,
Як цілий всесвіт,—
І час двигтить у йому
В таких обсягах,
Що ціла вічність — невеликим плаєм
В яринні світлому палає:
Людська хвилиність
Тут лягла під ноги,

Бо він ту вічність поборов.
У згадках кожна крапка мила,
Мов Ліди-первістки червона кров.
Він виріс над усіх,—
Мов велетень буяє:
Він переміг, він взяв кохану,
Він вічність переміг.

Удень заглянув до Ноемі.
Був дужий і привабливий жінкам,
Як кожен смілий переможець.
В собі носив тяжкою ртуттю щастя,
Яке переливалося в долині діафрагми.
Тому такий лагідний був з Ноемі.
І ось вона рішилася відкритись...
Тоді в діяльності двох протилежних сил
Гарячим хаосом все закутилось.
Проте єдина домінантна сила
Жаги любовної
Увсе перемогла.
— „Ноемі, я кохаю...
Та тільки не тебе...
Це Ліда...“
Удар — і мло настало...
— „Так... я тобі життям повинен...“
Ця згадка широї подяки
Згорнулася в йому в таку відданість,
Що він сказав — одразу й не подумав:
— „Коли ти схочеш, то я — твій...
Мені ти й кров свою не пожаліла —

Цілющим струменем у жили поточила...
Хіба я можу пожаліть кохання?
А ти до жертви
Ще й любов еднаєш,—
То я до крихти твій...
(Тоді аж спам'ятався).
Але я Ліду теж любити буду,
Ії не вирву, врослу в моє серце,—
(Сосною в камінь)—
Глибоким корінням!“
Ноемі спалахнула:
— „Ти не подумай тільки-но, Арсеню,
Що я рахунок крові заявляю.
Таких рахунків ще нігде не має.
Я хочу чесного кохання,
Відданости, а не заплати.
Я просто жду, що ти мене полюбиш...“
— „Ти можеш вимагати!— сказав Арсен:
Коли рішуче станеш, то я — я не відмовлюсь...“
Це була фраза, та ще й гола фраза:
В ту хвилю сам вже почував,
Що не додержить свого слова,—
Але сказавши тільки зважив.
Таємно сподівався,
Що гордая Ноемі на це не піде.
Вона ж подумала,
Чи краще защеміло в грудях,
Що без Арсена їй не миле все.
Як жити так, то краще смерть!
Так будь що буде,
Аби зо мною.

Аби я на собі бій його серця чула,
Аби його найменший подих
Одним повітряним вирком
З моїм сплітався,
Аби його найтоншеє тремтіння
В моїх очах і нервах віддавалось:
Аби був мій.
— Тоді тебе я заклинаю;
 Приходь хутчій.
Моє чуття роздерте
 Не волочи.
Моє криваве серце
 Візьми —
Нехай душа прорветься
 З навали тьми!
Неси мене, мій милий,
 В солодку мить.
Нехай моя з вітрами
 Журба злетить.
Нехай ростане в сьайві
 Їдка замить.
Візьми мене, мій милий,
 В солодку мить.
Моя скорбота гостра
 Буде в гробу:
Візьми мене, хлопчино,
 Свою рабу!“
Кинулась жагучо...
Він почуває Ліду
В Ноемі поцілунку.
Одне для одного призначені навік.

Тоді з Ноемі, що — продажа?
Продажа свого тіла
За порив подяки?
— „Стій, подожди Ноемі!“
— „Це ж як, образа за кохання?“
— „Я помилився сам у собі“...
І вирвавшись, мов той олень з байраку од погоні,
Побіг що сили
З того божевілля.
Втікати від обох —
Од Ліди і Ноемі.
Ні тій, ні другій...
О, як той міток збився!
Рубнути, розірвати,
Инакше тій, чи другий
Образа як і біль.

Тинявся по заулках довго.
Прийшов проте до Ліди.
І все їй розповів.
Та вже напружилась,
Немов у напад кішка:
— „Ніяких Ноемі я не знаю!
Я віддалась: тепер ти мій!
Мене не може він любити,
Бо це образа для Ноемі?—
Подумаєш! Роскис...
Солодка кваша!
Але люблю тебе за ту лагідну мякоть,
Хоч я в любові буду хижка!

Мені не має діла до Ноемі, чуєш?“
Арсен повалений:
— „А кров і порятунок?“...
— „Це я також могла б“...
Хотів ще вирватись,
На потяг утікати.
— „Я не пушу. Ти все ж одно повернеш.
Иди!..
Чекай, вернись!..
Дай ще один останній поцілунок.“
За поцілунком вже не міг іти.
І дійсно повернувся б.
Бо вища сила тут із двох одно лютує.
Ах, розум хоче розірвати?
Так нате ж ніж у серце!
Тепер хемичная сполука крові
В дитині житеме: край! не розірвеш!
Вони підуть тепер
На злочин, самогубство;
За бруд ненависть виповзе,
Немов гадюка,
До віку ссатиме надгниле серце,
Проте полізуть в ліжно, мов два слизні,
І спорзна насолода потече із губ,
І будуть так здрігатися,
Мов в електричнім кріслі —
Агонія тут смерті йде.

XII

Утік Арсен... Куди?..
До неї?
Та як він смів!
Що я кажу?
Хіба я можу дріт колючий ставити
За те, що хтось там не для мене диха?
Значить для неї, подруги моєї?
Не подруга мені тепер,
А зла гадюка;
Вампір моєї крові злотокосий.
Вона візьме в червоні викочені губи
Арсена мого сірі очі?
Вона їх вип'є, як білка з яєчка,
Вона візьме прив'яже,
І білою приляже плоттю
До милого грудей.
І ток моєї крові
Йй піде — проспівас
У нетри слізьки й спорзно-п'яні.
Впадуть мов звиті змії в яму
Жадоби так бажаної мені...
Вона ковтне запашний хміль
Всіх його кучерів легеньких.
Він затремтить в її рожевих пазюрах,
Немов у тигра в лапах

Зерноока пташка.
Як мені важко
Подумати таке.
Пече вогонь у грудях,
А молоти у скронях.
Бо вона коси золоті вже плута
Та шнурами ув'язує його за горло,
Як не захоче,—щоб задушити;
І посинілого язика
Червоними губами пожадливо смокче,
Витягує його — мої солодки соки,
Дугою вигинаються на два кінці —
І потрясають тіло дужі токи,
Щоб у безодні затонуть...
Я піду, я вирву це злочинство!
Я знищу їх отрутою, проклятих!
Що я кажу?
Де голова моя поплила?
Кров в голові тече вогневим сплавом,
І обтікає кволе моє серце.
Коли ж воно од муки вже порветься?
Щоб швидче, щоб не думати про них.
А горло рве задих.
Упала в ліжко.
Патлала, рвала темні косма.
То знов завіє, заголосить...
І піна смагла вже слизить
По губах скривлених одчаєм.
Зривається і хоче бігти,
Та непритомна падає назад.
Конвульсії істерики

Той біль порвали,
І слъози закипіли
На плиті над вогнями
Її одчайної душі...
Як підвелася — захиталась п'яно.
У грудях ще звучала рана.
Але вже й розум приступив.
Його гіпнотизуючий мотив,
Мов альбатрос напроти бурі;
Пружавить він слова похмурі,
Холодні логикою днів.
Хай пристрасті ще в'ють, мов смерчі, гнів,
Ще скачуть піняво хребтами,
Але їх сили в погляді тануть,
Коли суворо розум подивись.
Тільки не завше —
І частіше — ні.
— „Я ж комуністка“, — Ноємі говорила, —
„Хіба я маю право ревнувати?
Хіба я можу, мов горюча вата,
Палити те, до чого доторкнусь?
Хіба не вільне вибором кохання?
Ми ж увільняєм світ од пут,
Не тільки політичних, а й також родинних...
Родини я з Арсеном не створила,
Лиш потягнув жаги магніт.
А коли в спадщину од нього приймуть діти
Його безвинну хворість —
Страшну гемофілію?..
Чи справжня комуністка
Зробити це посміє?

Хіба калічених дітей
Народжувати маєш право?
Ах, яке там право! —
Серце шепче:
Прогнати право, бо мене болить!
Любов знаходить виходи для хворих —
Порву нероджене життя.
Та ні!
За пристрастю сліпою не пливти!
Тра слухати веління колективу,
Що каже сил не витрачать,
Давати кожен як найбільше...
Ах, дні пекучі вже скотились,
Де слухала я дужий подих мас.
Хіба посміє революцьонерка
Порвати з масами тугий звязок,
Чоло свідомости розбити,
І розум затопити у гної,
Йдучи за силою глухою
Стіхії роду?
Не потоплю вселюдських дрогоань
Я у сечі міщанських брудів:
Я комуністка — я не маю права!
А тіло все кричить:
Неправда — маєш!
Аж мозок розрива на дві частини
Той беспардонний бій рефлексів.
У тім'я цвяхи распеченії болів.
Немов намочені в сірчанім квасу кліщі
Стискають серце молодее.
От - от життя ввірветься в божевілля.

Геть розлітаються чуття
Скалками шкла, коли об камінь.
Але дорожній вихор знов
Стягає пил той в сиві клуби,
Мота починки, рветься дуба
На розум змучений в борні
— „Я тут не витримаю...
Ні!“
Тікай Ноемі—
Забракнуло сили.
Багато в революції
Чуття переносили,
Але зірвалось аж тепер.
Хоча б на хвилю розімкнути двері
І випустити болі у блакить.
Летить мої жалі—
За вихорем летить.

В бюро ячейки подала заяву...
Сама у ній працює скільки часу,—
Тепер лиш запал підорвався.
На зборах довго гомоніли.
Загострювали погляди на діло:
Вона прохала відпустити,
Послати десь на тяжку працю,
Щоб тільки в місті не зостатись.
— Чого?—Усе розповіла...
Мов близьким, сповідь отворила—
І суперечки збились в пень.
Вона стомилася вже слухать.

Якийсь безвусенький Катон
Ятрився:—„це наслідок НЕП'у—
Інтелігенщина гнила!..
Росквасилась!.. Негероїчні будні!..
А другий, старший говорив:
— „Товаришу, не будьте демагогом.
Давайте глибше діло розберем,
Бо те ходульне резоньорство—
Це ні до чого...
Не забувайте, що Ноємі,
Інтелігентка правда,
Але така, що має боеві заслуги,
І здавна в партії у нас.
Тут офіційним бути не можна.
Після боїв, після фронтів
У нашім бурнім колективі
Вона і вчиться
Й на партійній праці.
Стомилася людина...
Йй треба відпочити.
Вона в запіллі, в штабові ворожим
Весь час ходила по жилові смерті.
А як це—лежко?
Роскисла кажете?—Це не правдиво!“
І рішення: райком прохати
На пару місяців Ноємі в Крим,
А там де схоче.
З райкому йде в губком—
І вже, де зріють виногради,
Туга Ноємі пожожає.
Глухий ще ние біль:

Щоб тільки з ним не стрітись...
Вернулася здорова:
Зарубцювала серце.
Коли ж зустріла ненароком
Арсена в парку, що край міста,
То вибухло старе.
Тоді в Цека. Просилась на роботу.
— „Нехай найтяжча:
Треба—подолаю.“
— „Потрібно за кордон...“
Вона одразу захопилась.
Бо пронеслися спогади—
Росповідь депутата—
Ідки страждання й муки люду
Під панським тупобоем.
Ростерзанії юнаки,
Старенка бабця з крашанками,
Інквізіційний гвалт по тюрмах...
Туди понести кров свою вогневу,
Щоб запалити панський каземат,
Ці ґрати пекла розламати...
З товаришами вдома радилась,—
Казала:
Я виїду сама в запілля.
Я зможу там найтяжчу працю нести.
Я вмю...
— А є підпільний фах?
— І переходила fronti.
— Який?—
— Польсько-Петлюрівський.
— А мови?—

— Українська, польська, російська, жидівська!
— Тоді на потяг і бувайте.
Тільки попастись там —
Ви знаєте самі.
— Так, знаю!
Пішли.

Тепер затамувала біль любови
Новим стражданням за нужденних...
— „Я кров офірувала вже нераз,
Арсенів дала три шклянки.
Коли йому три шклянки,—
То для тих — до краплі —
Всі фібри й центри мозку,
Всі болі гірки, смажені і тоскні.
Його не знала зовсім я
А їх і знаю і незнаю,
Але я чую крики їхні й смерть.
Двигтінням їх палає моє серце,
І їх вогонь пала в моїм житті:
Одвічний Прометеїв подарунок.

Дубчиха якось довідалась,
Що десь далеко від'їжджа Ноємі.
Вона прибігла попроситись.
Як спогад близький
Ще її вразила,
Але затихомирила сльозами щира мати,
Матуся її милого Арсена.

— „Ой доню, доню...
Як я хотіла вас невісточкою мати...
Та що ж — простіть...
Я де-що знаю...
Простіть і сина...
Колись і я своє життя
Розбила за палке кохання:
Воно коли візьме,
То як безодня.
А ворухатися —
Ще більше мул потягне.
Простіть...

Вокзал. На потяг до кордону.
Рокочуть коробки вагонів,
І в вікнах телеграфний дріт
То знизиться, то в гору піде.
А ранок сірий загляда на лаву,
Де твердая Ноємі Вольгемут
Готує полум'я на Захід.
Ніч одступає швидким кроком.

Ген вже на сході
День розгортається,
Ніч утікає,
Спіраючись на палицю.

Ранок поставив
Мідяні таблиці:
„Силі новій
Вся земля покориться!“

Лави зі сходу
Громохкі і дужі
Поступом нестримним
По всесвіту кружать.

Людству озоном
Ця сила нова,
Що туги суходоли
Ритмом коливає.

Задумано 7 липня 1924 р.
Писано 11 жовтня — 18 жовтня 1924 р.
Закінчено 8 листопада 1925 р.
Померки — Гурзуф — Харків.

З М І С Т

	Стор.
1. Поток крові людства. (Розділ I)	3
2. Ноемі Вольгемут, у клініці її думки про смерть та пояснення професора про хворість гемофілію. (Розділ II)	8
3. Студент Арсен Дубок і його праця на посаді. Посланий з пакетом він ранив себе, стікає кров'ю недалеко од дому матері, яка про це нічого не знає. (Розділ III)	19
4. В клініку привезли пораненого, в якого незгортання крові (гемофілія). Врятувати може переливка крові. Комуністка Ноемі Вольгемут дає три шклянки крові. Студенти мають наочну практику. (Розділ IV)	26
5. Калина Дубчиха, мати Арсена, дякує Ноемі за порятунок сина. (Розділ V)	37
6. Дружба, що переходить в любов. Турботи Ноемі про вступ Арсена Дубка до компартії. (Розділ VI)	39
7. Любов Арсена до Ліди Петриченко, а Ноемі — до Арсена. Зустріч з депутатом емігрантом, що був невільною причиною поранення Арсена. (Розділ VII)	46
8. Прообраз світового розвитку в природі того вечора, коли йшли на доповідь депутата. (Розділ VIII)	50

9. Депутат Польського сойму розповідає про панський гніт і катування населення Волині, Галичини, Білорусі й Польщі. (Розділ IX) . 52
10. Селянське віче в Луцьку, заклик Луцкевича та Пашука; крашанки старенької бабусі на нового Богдана Хмельницького. Випадок у Лодзі. Як відозвалась на це Дубчиха й інші. (Розділ X) 58
11. Як Ліда віддалась Арсенові і як співав Арсен після цього. Любовне признання Ноємі, муки й утічка Арсена та поворот його до Ліди. (Розділ XI) 65
12. Муки ревнощів Ноємі Вольгемут і що їй на це радив розум. Розгляд її справи в ком'ячейці. Крим та поїздка в підпілля на Захід. Ранок у природі і світовий ранок. (Розділ XII) . . 73

ІВЗНАЧЕНО — 89

Ціна 1 кар. 15 к.

94

Склад видання:
Видавництво „Український Економіст“
Харков, пл. Тевелева 3

117